Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2024. – Т. 50. – С. 176-180
DOI: 10.31861/mhpi2024.50.176-180

Modern Historical and Political Issues: Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi: Chernivtsi National University, 2024. – Volume. 50. – pp. 176-180
DOI: 10.31861/mhpi2024.50.176-180

Юрій Макар [1]

Моє бачення *Змосковлення Буковини*, авторства Миколи Тимошика

Yuriy Makar[1]

My vision of the *Moscovisation of Bukovyna,* by Mykola Tymoshyk

Тимошик М. Змосковлення Буковини (1940-1990). За документами архівів та матеріалами преси. В 2-х книжках.

Книга перша. Ментальність. Культура. Література. Київ: Видавничий центр «Академія», 2024. 448 с. Іл., ім., геогр. пок., резюме англ. і рум. м.

Книга друга. Перо і мікрофон як зброя. Київ: Видавничий центр «Академія», 2024. 528 с. Іл., ім. пок., резюме англ.

Нещодавно, 25 жовтня, у приміщенні Чернівецького театру імені Ольги Кобилянської відбулася презентація двотомної роботи, ім'я автора якої та перші слова назви винесені у заголовок рецензії. Зауважу, що два моменти спонукали мене відвідати захід. Перший – це запрошення з боку голови Буковинського земляцтва у Києві, відомого українського дипломата, Надзвичайного і Повноважного Посла України, Валерія Цибуха, мого давнього знайомого, з котрим співпрацюємо в освітньо-науковій сфері. А, по-друге, сам автор, Микола Тимошик, доктор філологічних наук, професор десяток років тому запам'ятався мені своїми творами про Івана Огієнка (духовне ім'я – Іларіон), першого ректора Українського університету в Кам'янці-Подільському, потім професора теології Варшавського університету, в роки Другої світової війни єпископа, згодом митрополита Холмсько-Підляської єпархії Української православної церкви, а у післявоєнні роки митрополита Канадської, тоді Греко-православної церкви (за сутністю – Української), зрештою видатного українського філолога.

Микола Тимошик в останній чверті минулого століття працював як журналіст у Чернівцях. Не виключено, що наші стежки десь могли пересікатися. Згодом, вже в незалежній Україні могли бачитися в Інституті журналістики, що під одним дахом з Інститутом міжнародних відносин, Київського університету, до якого я навідувався доволі часто. Проте віч-на-віч зустрілися

[1] Доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна.
Doctor of Historical Sciences, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Professor of the Department of International Relations and Public Communications of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine.
E-mail: y.makar@chnu.edu.ua; http//orcid.org.//0000-0002-7904-828X.

© 2024 Yuriy Makar. Published by Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (CC BY 4.0).

власне на презентації у Чернівецькому театрі, котре відбулося, за участі голови Чернівецької обласної ради Олексія Бойка і міського голови Чернівців Романа Клічука.

Тепер конкретно щодо самої публікації, що вийшла у видавництві ***Академія*** того ж року за сприяння Буковинського земляцтва у Києві, Чернівецької обласної ради (голова Олексій Бойко), Чернівецької міської ради та очільника міста Романа Клічука, також буковинських меценатів Ігоря Яків'юка та Франца Федоровича, котрі взяли участь у презентації видання.

Як наголосив автор у підзаголовку, праця базується на архівних документах та матеріалах преси. У заході взяв участь директор Державного архіву Чернівецької області Микола Рубанець, до речі випускник Історичного факультету (тепер – Факультет історії, політології та міжнародних відносин) Чернівецького університету, який у виступі підтвердив тривалий і наполегливий пошук автором документів в очолюваному ним закладі. Отже книга перша, обсягом 448 сторінок, названа ***Ментальність. Культура. Література.*** Друга ж, обсягом у 528 сторінок, названа, сказати б, відповідно до фаху автора ***Перо і мікрофон як зброя.***

Між іншим, Автор у вступній доповіді виділив **п'ять змістовних особливостей видання**. Дозволю собі, слідом за ним, відтворити їх у тексті рецензії. З прес-релізу презентації:

1. Документалістика на основі донедавна недоступних архівних матеріалів та рідкісних натепер підшивок газет, альманахів, книг; спогади тих, по кого радянські газети ніколи доброго не писали. Анатомічний зріз випробуваних московськими пропагандистами на Великій Україні ще в 20-30-х роках ХХ ст. форм і методів їхньої пропаганди із зомбування свідомості українців, зміни ментальності, традицій, звичок і поведінки людей.

2. Гостра суголосність теми із сучасністю. Переконливе розкриття втілюваного упродовж десятиліть кремлівськими ідеологами на українських теренах усіх складників явища «змосковлення»: більшовизація, радянізація, комунізація, колективізація, русифікація і наостанок - нацифікація.

3. Сюжетний розвиток подій. Є початок і кінець кожної окремо взятої історії, є кульмінація і розв'язка. Такі тексти краще читаються. І запам'ятовуються. А ще – спонукають думати і діяти.

4. Осібна манера викладу. Це правда без домислу, умита виправданими емоціями, асоціаціями, роздумами. Це строга документалістика без вигадок, але одягнена в художньо-публіцистичну оболонку. На Заході така манера оповіді іменується як нон-фікшен, тобто не вигадане, але в добірній літературній формі.

5. Енциклопедичність відібраного, осмисленого й системо викладеного матеріалу. Книгу можна розцінювати як своєрідний довідник або навчальний посібник із історії Буковини підрадянської доби ***(5 змістових особливостей цього видання***, з Прес-релізу презентації).

Девізом публікації Миколи Тимошика стала фраза, яка відкриває першу книгу. Частину з неї варто відтворити. Автор визначив своє завдання, як ретельний аналіз документів, який вивів його «на усвідомлення паралелі, що московські проповідники комуно-більшовицької влади та їх представники в областях діяли одними і тими ж методами. Гранатам і танкам завжди передувала агітація, пропаганда, ідеологія. А ще – чужа мова, чужа віра, чужа церква» (кн. 1-ша, перед титульною сторінкою). До речі, публікація відкривається вступним словом давнішнього випускника Історичного факультету ЧНУ Георгія Філіпчука, доктора педагогічних наук, академіка Академія педагогічних наук України, який впродовж десятиліть продовжує співпрацю з нами.

Перша книга містить дві частини. Перша **– *Холодний душ гарячих історій;*** друга – ***Публіцистична Буковиніана Автора.*** За обсягом остання у декілька разів коротша від першої. Проте змістовно такі кількісні параметри цілком оправдані після ознайомлення з текстом. Отож, перша частина складається з 14-ти розділів, у яких Автор аналізує суспільне життя буковинців, розпочинаючи із приєднання їх краю до підрадянської України у 1940 році, справді крізь «холодний душ», тобто гостро критично, але з урахуванням ситуації, висвітлив у якому становищі, опинилися місцеві мешканці, зрештою, й прислані працівники, які вважалися компартійною владою лояльними носіями радянського (відповідно – російського) способу життя, а відтак – і радянської культури, мистецтва, науки, засобів масової інформації тощо. Перших два розділи Автор присвятив тому, що колись називалося встановленням радянської влади на Буковині, йменуваши їх відповідно – *Передтечі «денацифікації»* та *Що значить «жити по-радянськи»*. Тут поставлене питання про те, чи 28 червня 1940 року стало актом возз'єднання, чи окупації; про експропріацію майна, що у всі часи було улюбленим заняттям більшовиків, на заклик їх вождя «грабь награбленное». До речі, тим самим ще до них займалися царські правителі у часи кількаразових «відвідин» Буковини російськими військами під час Першої світової війни, лише без притаманного більшовикам «класового підходу». Фактично у другому розділі Автор харак-

теризує «перебудову» Буковини на «радянський лад» після повторного «визволення» її у 1944 році, що призвело у результаті до масового голоду у 1946-1947 роках, фактично через некомпетентну перебудову економіки, соціальної та суспільної сфери.

Усі наступні розділи першої книги відведені, як на мене, тематиці аналізу конкретних сфер суспільного життя краю, від початку його радянізації і до розпаду СРСР. Перелік лише самих назв наступних розділів дає змогу зрозуміти, про що написав у них Автор. Так третій розділ – *Номенклатурна каста нового типу* – відображає походження і процес формування керівництва в усіх сферах суспільного життя. Популярна радянська фраза про те, що *кадри вирішують усе*, втілювалась в усіх західних областях, у тому й на Буковині. Крім присланих кадрів, повсюдно радянізувалися усі типи навчальних закладів або й створювалися нові, до того не знані на заході України. Серед останніх особлива роль відводилась т. зв. *університетам марксизму-ленінізму* при обкомах партії.

Наступний розділ *Місія агітаторів і пропагандистів* Автор власне й відвів висвітленню радянської методології одурманення *звільнених* (а радше – окупованих) буковинців задля створення з них *радянських людей*. У справу запускалося усе – від абсурдної агітації до прямих переслідувань. Окремий розділ відведено формуванню культу особи Сталіна, знову ж таки, *засоби переконання* базувалися не лише на словах про *батька усіх часів і народів,* але передусім – у насильницькому переконанні буковинців у тому.

Варто зазначити, що Автор на основі тогочасних документів показав, як здійснювався процес *Колективізації* (назва розділу) сільського господарства, хоч подібна його *перебудова* швидше, за висновками Миколи Тимошика, зводилася до його руйнування, зрештою – до відвертого глуму над здоровим глуздом. Сказане стосується й наступного розділу *Як компрометували ОУН-УПА*. Мова про намагання компартійної влади викорінити національно-патріотичні почуття буковинців масовими переслідуваннями їх носіїв як таких, що були не супротивниками підкорення краю чужомовними агресорами, а нібито «ворогами» самих буковинців.

Наступний розділ присвячений створенню і розвиткові радянської системи медичного обслуговування. Думаю, що достатньо лише перелічити назви окремих підрозділів, щоб зрозуміти, як насправді взялися лікувати буковинців. Отже: *Корупція в медицині почалася за радянщини; Хабарі для обласного начальства; Ставлення до лікарів за «австріяків» і «совітів»; Чому медперсонал утікав із Герци? Табу на згадки про голод, тиф і сифіліс; Замість ліків – недільники з благоустрою; Одна аптека на весь район. Винні … націоналісти.* Все, що написав Автор, відбувалося насправді.

Наступних два розділи – *Кіно і Театр* Автор відвів під характеристику радянізації мистецтва Буковини для використання його як ідеологічної зброї. Добре розумію, як почував себе Автор, працюючи журналістом у Чернівцях і як мусив трактувати тоді усі ті «перетворення» у суспільних відносинах в краї. Можу підтвердити написане ним про «тріумфальну ходу радянської влади» (за марксизмом-ленінізмом) на Буковині. Один із моїх перших аспірантів написав дисертацію про розвиток спортивного руху на Буковині за період, про який йдеться у двокнижжі. Але усі дисертації тоді обов'язково писалися для доведення переваг радянського способу життя над його плином у міжвоєнний період. А насправді матеріали, почерпнуті дисертантом у місцевому архіві показували зовсім іншу картину, з якої напрошується висновок що все було навпаки.

Другу частину першої книги очевидно слід вважати своєрідним підсумком роботи Автора у Чернівецькій області. Зрештою вона й названа ***Публіцистична Буковиніана Автора***. На мою думку, в інтерв'ю для **Букінфо** він переконливо вияснив, як на нього вплинула праця на Буковині, куди приїхав «як комуністичний журналіст, вірячи ще сліпо в те, що ми будуємо найсправедливішу країну». Але до Києва Автор повернувся зовсім іншим. Його ментальність, за його ж словами, під впливом буковинського краю, традицій, численних інтерв'ю, які не завжди можна було оприлюднювати, змінилася (с. 408-409). Як на мене, то молодий журналіст, вихований на засадах радянської ідеології, потрапивши у середовище, яке намагалася нова влада перебудувати на кшталт радянського, поступово дійшов до розуміння, що все відбувається зовсім не в тому напрямі. В усякому випадку, з'явився твір, який розвінчує сенс усього, що сталося в Україні, і конкретно на Буковині, внаслідок радянського (читай – російського) панування.

Друга книга, як свідчить її назва, безпосередньо стосується фаху Автора і складається з трьох частин. У першій з них – ***Правда життя крізь пряме і криве дзеркало*** – професор Тимошик виклав своє сьогоднішнє бачення того, що творилося на Буковині за роки радянського ладу, а вірніше безладу. У першому з восьми розділів він описав організацію видавничої справи – *Газетна справа по-більшовицьки*. Тут автор відтворив марксистсько-ленінське тлумачення

ролі ЗМІ, партійний контроль за їх діяльністю, переслідування редакторів за «ідеологічні перекручення» тощо. У розділі – *Кадри для західних українців* – йдеться про присилання їх, а також в подальшому – про підготовку з місцевих жителів, але переважно через партійні заклади «центру», тобто Москви. Продовженням думки є розділ *Подвійний московсько-київський контроль*. Якщо робити висновок з написаного, то напрошується думка, що Київ контролював Чернівці, а його, у свою чергу – Москва, яка добре усвідомлювала облудність своїх дій щодо України та українців. Наступний розділ *Помічники влади – робсількори.* У ньому Автор описав цей новотвір, досі невідомий на заході України, якому належало витіснити «український буржуазний націоналізм» із людської свідомості, а той вперто не хотів «викорінюватися». Далі розділ *Як журналісти ставали слухняними,* і тут же – *Заробітна плата і гонорар.* У цих двох розділах Автор відтворив процес, або процедуру приручення тих із журналістів, кого вдавалося, і позбавлення привілеїв неслухняних, у розумінні влади.

Останні два розділи частини другої – це *Передплата – справа ідеологічна* і *Доставка преси під контролем партії.* Про що в них йдеться, людям тоді дорослим, не важко здогадатися, незважаючи на те, хто у якій сфері суспільного життя працював. Насамперед, нав'язувались передплати т. зв. *центральних видань,* зокрема газети *Правда*, друкованої мільйонними тиражами, передплата якої регламентувалась місцевими партійними органами, проте з обов'язковим виконанням доведених обсягів *з верху.* Не пройшов Автор і повз деяких пом'якшень під час правління Микити Хрущова, а тим більше, не оминув і *часів застою*, розквітлого за часів Леоніда Брєжнєва, який під час Другої світової війни нібито деякий час перебував у Чернівцях. Допитливий Читач, народжений вже після розпаду *братнього союзу республік-сестер,* може сприйняти прочитане у книзі, як відтворення чогось, чого не могло бути. Проте Автор описує реалії тодішнього життя.

Друга частина тому – ***Нова система крайовой преси*** включає дев'ять розділів про обласні газети *Радянська Буковина, Комсомольська Буковина, Молодий Буковинець,* районні газети, багатотиражки і видання національних меншин. Рецензент відтворив майже дослівно назви розділів. Автор приклав чимало зусиль, працюючи в буковинських і київських архівосховищах і бібліотеках, щоб виявити перші номери бодай обласних газет, але через плутаницю, яка панувала тоді йому це не зовсім вдалося. На мою думку, та плутанина не зовсім випадкова. З мого досвіду дослідження походження офіційних державних і навіть міжнародних документів з моментом вступу в той чи інший регіон радянських *визволителів*, доволі часто заготовлялись наперед. Чи так було з примірниками радянських видань на Буковині не берусь стверджувати, бо не займався питанням, але таке можна допустити.

Треба віддати належне Авторові, бо він детально проаналізував усю *видавничу кухню,* працюючи неповне десятиліття у цій системі в Чернівцях і області. Тож знав усе з середини, а не за чиїмись оповіданнями. Трохи нижче зупинюся на його тодішній діяльності та його колег, про яких він написав. Зрештою, моя праця, за своїм характером, була близькою, до тієї, котру виконували вони, хоч я й працював у навчальному закладі. Не вдаючись у деталі зазначу, що професор Тимчик описав видавничий процес таким, яким він був насправді, діяльність редакційних штатів кожного з видань обласного масштабу, а також, на прикладі окремих, районного. Не оминув при тому вияснення суті пануючих у радянській дійсності *труднощів соціалістичного будівництва,* але ні у якому випадку не з вини керівництва партії. Автор розповів і про розмаїття багатотиражок на промислових підприємствах, у колгоспах, у навчальних закладах тощо. Доніс до Читача і правду про пресу національних меншин, тобто молдаван і румунів. Але ж тоді діяла *молдавська мова,* причому кирилицею. Тож партійне керівництво області мало проблеми, увівши ту штучно створену мову, навіть у місцевостях, де проживали споконвічні румуни. Невизначеність існувала до другої половини 60-х років, коли створили обласну газету *Зоріле Буковіней* молдавською мовою, редакторів і співробітників я знав з часу своєї праці у Чернівецькому університеті. Проте доля і цієї газети була подібною до долі україномовної преси.

Три останні розділи присвячені радіо, РАТАУ і телебаченню. Автор написав про ті види ЗМІ з присутньою йому відвертістю, як і про писані засоби. Насправді ж партія усі ЗМІ вважала своєю ідеологічною зброєю, за допомогою якої намагалася силоміць переконати усі соціальні і національні верстви буковинців жити за накинутими їм нормами.

І остання частина – ***Тягар подвійної моралі драми життя особистостей*** – включає два розділи: *Перші радянські журналісти на Буковині* і *Головні редактори головної газети краю.* Ця заключна частина книги, сторінково також невелика проте важлива, на мою думку, за значимістю. Маю на увазі те, як Автор з висоти часу оцінив моральний стан, «роздвоєння особис-

тості» тих, про кого він написав, зрештою – й про свою власну особу, про що він заявив на самому початку свого викладу, а потім підтверджував у різних місцях двотомника. В усякому випадку, така «роздвоєність душі» була масовою у середовищі «радянських людей» усіх рівнів, незважаючи на висоту «суспільного щабля», на якому вони перебували. Між іншим, я добре знав трьох з названих Автором редакторів тодішньої *Радянської Буковини* Кузьму Демочка, Михайла Лазаренка і Володимира Пелеха. Мав з ними і відверті розмови ідеологічного характеру. Демочко подарував мені згадану в есе про нього книгу спогадів, а його син Віктор тривалий час працював доцентом Кафедри історії України. Натомість, Пелех був моїм *братом за нещастям,* депортованим з Польщі внаслідок угоди про *обмін населення*. Можу підтвердити думку Автора, що перелічені ним журналісти не були *сліпим знаряддям* у руках компартійної влади. Завдяки тисячам таких як вони, і за підтримки західної української діаспори українці зберегли свою національну ідентичність, яку тепер змушені відстоювати від зазіхань все того ж агресора. Теж саме можна сказати про Костянтина Ципка, земляка Миколи Тимошика, який після *Радянської Буковини* встиг попрацювати на Факультеті історії Чернівецького університету, навіть близько року його деканом. Його я вже не застав, приїхавши працювати до Чернівців, проте навчав його онуку Олену, яка тривалий час працювала вчителькою історії у Червонограді (тепер – Шептицький) на Львівщині, контактів з нами не пориває, до речі, разом зі своїм чоловіком, також нашим випускником, Іваном Войценком.

З приводу рецензованої публікації можна б говорити й далі, висловлювати похвалу, чи знаходити ті чи інші огріхи, які присутні у кожній науковій праці. Проте, на мій погляд, цінність книги полягає у тому, що Авторові вдалося створити майже тисячесторінкову працю, виконану на доволі широкому колі джерел, з позицій сьогодення, без ухиляння від «гострих проблем» тих часів, які, на жаль, впливають дотепер на життя не лише буковинців, але й усього українського суспільства

Думаю, що двотомна книга Миколи Тимошика вносить суттєвий вклад у висвітлення правди в історію Буковинського краю.